

SPINOZA'S BRIEFWISSELING

Prof. Henri Krop

Les 2

17 november 2018

Deze les gaat over ‘metafysica’ en Henri heeft daarvoor vijf brieven geselecteerd over dit onderwerp die we vooraf hebben moeten bestuderen.

Brief 2 §2, 4 §4-10, 12, 32 §1-8 en 58 § 4-5.

Allereerst besprak Henri de vraag: Waarom staat metafysica tussen aanhalingstekens? Het woord ‘metafysica’ of bovennatuurkunde wordt door Spinoza zelden gebruikt en na 1665 gebruikt hij het helemaal niet meer. Het heeft te maken met de transcendentie tussen de natuur en een ‘bovennatuur’ waarvan Spinoza het bestaan ontkent. Dit komt tot uiting in twee contemporaine concepties van metafysica, namelijk de laat-scholastieke en de cartesische, die Spinoza verwerpt.

De laat-scholastieke visie op de metafysica vindt men in de *Cogitata Metaphysica*, de appendix van Spinoza’s eerste gepubliceerde geschrift namelijk zijn Commentaar op de beginselen van de wijsbegeerte van Descartes (afgekort PPC) uit 1663. Deze conceptie veronderstelt dat er algemene eigenschappen van elk zijnde zijn, zoals het ware, het goede en het ene. Spinoza is een anti-essentialistisch denker. De algemene begrippen zoals het goede, het ware, het zijnde zijn daarom alleen maar woorden, die betekenis hebben doordat zij terug gaan naar onze waarneming van individuele dingen (vgl EIIp40s1). Deze kritiek op de ‘platonistische’ aanname van het bestaan van algemeenheden en essenties is wezenlijk voor Spinoza, want ook aan ons *zijn* ligt geen wezen ten grondslag. Wij mensen veranderen voortdurend, omdat onze *conatus* voortdurend verandert. Verder is de ‘harmonie in de natuur’ niet wezenlijk voor de natuur, zoals Spinoza in brief 32 zegt, maar komt tot stand door de werking van krachten.

De Cartesische visie op de metafysica vindt men terug in brief 27, p. 216. Descartes beeldt de ‘wijsbegeerte’ als een boom uit. Het beeld is te vinden in de Franse vertaling van de Principia. De boom is de wijsbegeerte, de wortels de metafysica, de stam de fysica en de takken de verschillende disciplines (geneeskunde, wiskunde etc).

In brief 27 aan Willem van Blijenbergh gaat Spinoza hier ook op in en verwerpt hij de gedachten van Descartes. Omdat er geen bovennatuur is, is er ook geen niveauverschil tussen metafysica en fysica.

Spinoza maakt wel een zinvol onderscheid in de ‘filosofie’ tussen de fysica en wat daaraan ten grondslag ligt. Fysica is een vorm van empirische kennis. (zie bijeenkomst 3). De wijsbegeerte is de ware kennis (brief 76, p. 411) en deze kennis veronderstelt kennis van de eerste oorzaak - God.

We vinden het terug in de drie centrale thema's van het eerste deel van de Ethica.

1. Er is maar één substantie Alle andere dingen zijn daarvan afhankelijk
2. Alles komt voort uit die alles omvattende kracht
3. Alles gebeurt noodzakelijk. Er is geen vrije wil.

Om het verschil tussen wetenschap en filosofie verder te laten zien gaat Henri eerst terug naar de Ethica en met name naar de drie soorten kennis die daarin worden besproken.

- de zintuigelijke waarneming

- de rationele kennis: kennis van oorzaken

- het intuïtieve weten, dat wil zeggen kennis van de God, de eerste oorzaak van alles

De tweede en derde vormen van kennis zijn beter de eerste, omdat zij de causale ordening, de structuur in de werkelijkheid zichtbaar maken en daarmee voor ons het ontwerp van een rationeel levensplan mogelijk maken. De chaotische wereld is niet aan willekeur onderworpen, maar we kunnen door kennis te verwerven ordenen en hiermee een greep op de werkelijkheid krijgen. De wereld is geen chaos, doordat zij uit de eerste oorzaak, God voortvloeit en doordat alles wat gebeurt door de natuurwetten bepaald wordt.

Ook al hebben we in eerste instantie in de ‘wanordelijke’ ervaring niet de beschikking over de kennis van de natuurwetten, we ondergaan ze wel en krijgen hierdoor inzicht in de patronen van de werkelijkheid. Dat is wetenschap bedrijven.

Die natuurkrachten leiden tot harmonie. Er zit een instrument in om de ordening tot stand te brengen. Als de menselijke besluiten in overeenstemming zijn met de natuurkrachten geeft dat harmonie en is er een koppeling tussen heil en kennis. Hoe meer ons denken structuur krijgt, hoe meer inzicht we krijgen in de natuur van de werkelijkheid. Waanbeelden beantwoorden niet aan de wetten van de natuur, dus alleen kennis is de weg naar het heil. Dat is filosofie.

In de brieven zien we terug welke punten uit Ethica I in de correspondentie aan bod komen. Het overzicht vindt men in de powerpoint van les 2.

Na de pauze kwamen n.a.v. brief 2 drie punten aan de orde:

Hoe kan het dat God een oneindig aantal attributen bezit, maar wij er slechts twee kennen? Het antwoord is dat wij op grond van Gods oneindigheid moeten aannemen dat het aantal attributen oneindig is, maar aangezien onze kennis eindig vanwege de koppeling aan ons lichaam kennen we God slechts onder twee attributen. “De essentie van de geest is dat zij de voorstelling is van een actueel bestaand lichaam” (Brief 64, p. 355).

Waarom is er slechts één substantie? De reden is er geen twee kunnen zijn, omdat zulke substanties qua essentie van elkaar verschillen en niets met elkaar gemeen kunnen hebben zodat de ene niet de oorzaak van de andere kan zijn. Verder behoort het bestaan tot het wezen van de substantie (brief 2). Verder wordt een substantie door zichzelf begrip en sluit het begrip niet het begrip van iets anders in, zo kunnen we in het uitgebreidheid alle begrippen van eindige modi begrijpen vanuit het begrip beweging, zie brief 4. (Henri gaf het voorbeeld van de bloedomloop en alle lichamelijke verschijnselen als botvorming en stofwisseling).

Verder rijst in brief 2 § 4 de vraag:

- Hoe kan het dan dat we fouten maken? Het antwoord van Descartes is: de vrije wil. Als we

geen vrij wil hebben, zoals Spinoza stelt, betekent dat:

- we niet langer verantwoordelijk zijn voor ons handelen?

- Hoe is ethiek en rechtspraak dan mogelijk? Tenslotte heeft Spinoza toch grotendeels over ethiek geschreven.

De directe oorzaak van ons handelen zijn de hartstochten. Het is een misvatting dat mensen uit vrije wil aan hun begeerten voldoen. Het is juist andersom. Elke handeling heeft een intrinsieke oorzaak.

Maar hoe zit dat dan met misdaad? Als je geen vrije wil hebt ben je dus eigenlijk niet verantwoordelijk voor je daden? Werpt hij het hele rechtssysteem en gevoel van rechtvaardigheid met zijn definitie van de vrije wil niet omver?

Spinoza lost dit op door te stellen dat je je begeerten wel kunt beteugelen en dat de overheid daarin juist een rol moet spelen door zijn (straf)wetregels. Hierover meer les 5.

Op blz. 75 §4 gaat hij ook in tegen de verklaring van Bacon over de vrije wil. Hij suggereert dat hier Descartes achter zit en hij stelt dat de vrije wil 'de wil' op een platonische manier een vermogen veronderstelt dat alle wilshandelingen gemeen hebben. - Telkens als ik iets wil, dan is mijn wil aan het werk. Spinoza gelooft niet in de werkelijkheid van zo een abstract vermogen, dat kan veroorzaken dat ik iets wil, - 'de wil is een gedachtenconstructie' - zoals er ook geen de witheid bestaat, maar alleen witte voorwerpen. Er zijn alleen individuele wilshandelingen die ieder een eigen specifieke oorzaak hebben. Deze weerlegging van de vrije wil ook in EIIp48.

Verder kwam uit de groep een vraag n.a.v. de conatus, d.w.z. de drang tot zelfbehoud: hoe zou Spinoza tegen euthanasie aankijken. Met euthanasie maak je toch een einde aan je conatus en volgens Spinoza kan dat niet.

Henri antwoordt dat conatus het streven naar geluk is en als lijden zo ondragelijk wordt dan het meer ellende dan geluk oplevert is de harmonie verstoord en is euthanasie een vorm van overleven, dus een vorm van conatus.

Hiermee zijn we dus ook weer terug bij de harmonie in de natuur. Het ene deel past zich aan het andere deel om elkaar niet tegen te werken. Er moet een evenwicht van de krachten zijn door beweging en rust. Als er geen harmonie is bij de mens wordt hij ziek of gaat hij dood. Als de harmonie weg is in het denken ontstaat er bijvoorbeeld schizofrenie.

De conclusie is dat er dus geen metafysische of bovennatuurlijke grondslag is die de harmonie garandeert.

Waardoor we weer bij ons uitgangspunt van vandaag zijn. Uit de brieven zagen we vandaag een aantal voorbeelden wat Spinoza's tijdgenoten in zijn leer van God moeilijk te aanvaarden vonden en hoe hij probeerde zijn leer van de eerste oorzaak van alles, die in de natuur alles volgens onveranderlijke natuurwetten noodzakelijk laat gebeuren te verhelderen.

15 december gaan we de fysica behandelen, zoals deze in de correspondentie.

Daarvoor moeten we vooraf *brief 6* en de brieven 38-41 lezen.

Henri vraagt u allen vooraf uw vragen, opmerkingen etc. naar hem toe te mailen, zodat die in de les aan de orde kunnen komen.

krop@fwb.eur.nl

Gonny Pasman. Verslag gescreend en goedgekeurd door Henri Krop.